

Virolaista kielitiedettä

Emakeele Seltsi aastaraamat VII. Tallinn 1961. 260 sivua.

Neuvostovirolainen kielitieteellinen aikakauskirja *ESA VII* sisältää runsaasti mielenkiintoista sekä yleiskielitieteelliseltä että suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen kannalta. Ensimmäisenä on PAUL ARISTEN hauska tutkielma hyperismistä (vir. *hüperism e. ületaotlus*, jonka voisi kokeeksi ehkä suomentaa sanalla *liioitus*; »liioittelu» tuo mieleen hyperbolan, taas termi »hienostelu» on harhauttava) ja sen esiintymisestä erityisesti vatjan kielessä. Hyperismiin kuuluu Aristen mukaan useita erityyppisiä ilmiöitä:

1) Hyperurbanismit ovat sellaisia ilmauksia, joita tavoitellaan siksi, että niitä luullaan nimenomaan kaupunkilaiskieliksi. Kaupunkilaishyperismejä esiintyi jo vanhassa Roomassa: esim. nimestä *Florus* tuli *Flaurus* maalaisten kielessä, koska *au*-diftongi oli säilynyt kaupunkilaislatinassa, mutta maalaiskielessä oli sen paikalla *ō*.

2) Hyperdialektismit taas syntyvät siten, että murretta heikosti taitavat yksilöt pitävät murteellisina ilmauksia, jotka eivät todellisuudessa olekaan murteenmukaisia, tai murteenpuhujat itse liioittelevat oman murteensa piirteitä. Niinpä pohjoisvirolaiset voivat eteläviroa puhuessaan käyttää menneen ajan kielto sanaa *es* myös preesensissä sanoen *ma ei taha* asemesta *ma es taha*, vaikka virE *ma es taha* merkitsee 'minä en tahotonut'.

3) Hyper- eli ylikorrektius on kielenkäytössä tavallisempi ilmiö kuin kaksi edellistä tapausta. Hyperkorrekteja muotoja syntyy silloin, kun murteenpuhujat hairahtuvat yleiskielisyyttä tavoitellessaan foneettisesti tai kieliopillisesti väärin muotoihin, esim. kun ven. *chuligan* 'huligaani' -sanan asemesta äännetään *fuligan*.

4) Merkillinen on vale- eli pseudo-korrektismin ilmiö, jossa väärä muoto korvataan toisella väärällä. Hiidenmaan murteessa on viron yleiskielen *õ:n* tilalla tavallisesti *ö*, mutta usein myös *e*, esim. *vetta* 'võtta'.

5) Vielä on mainittava lainasanoissa esiintyvä hyperkorrektismi, joka on kahdentyyppistä: lainattu sana halutaan tehdä omaperäiseksi omaperäisyyttä liioitellen tai tahdotaan säilyttää vierasasuisena vierasperäisyyttä liioitellen. Varsinkin vatjassa on originaalisanan soinniton sananalkuinen klusiili sijattu soinnillisella useissa tapauksissa. Näin on voinut käydä myös suomalaisperäisissä lainoissa, kuten vatj. *bara* < sm. *para* ja vatj. *bässi* < sm. *pässi* osoittavat.

Yleiskielitieteellisestikin on kiinnostava JOOSEP PALJAKIN tutkielma »Suplettiivusest eesti keeles». H. Osthoffilta peräisin oleva termi suppletivismi tarkoittaa sitä kielellistä ilmiötä, jossa sanan jokin kieliopillinen muoto ilmaistaan täysin erivartaloisella sanalla, kuten suomen *jksi* — *ensimmäinen*. Suppletivismia

on täydellistä, etymologista, ja myöhemmin muodostunutta. Esim. engl. *go* — *went* ovat alun perin erivartaloisia sanoja, mutta latinan *duo* — *bis* kuuluvat etymologisesti yhteen. Mielenkiintoinen on Paljakin selitys, ettei viron *minema*-verbin kahden vartalon (*läh-* ja *min-*) jakautumista tämän verbin paradigmassa voi selittää semantiikan vaan tietynlaisen dissimilaation avulla, joka tässä tapauksessa riippuu fysiologisista tekijöistä. On helpompi ääntää nopeasti useita kertoja perätysten *mina lähen* kuin *mina minen*. Ehkä samasta syystä esiintyy rantamurteissa *mina menen* pro *mina minen*. On huomattava, että sm. *lähteä* ja *mennä* ovat eri verbejä, mutta viron *läh-* ja *min-*vartalot ovat yhdistyneet yhdeksi verbiksi.

MART MÄGER osoittaa tutkielmassaan »Eesti linnunimetuste alused», kuinka linnun nimityksen pohjana voi olla linnun ääni, ulkomuoto ja väri, elintapa tai vanhat uskomukset. Väriksestä käytetään virossa eufemistista nimitystä *hallivatimees* ('harmaatakkinen mies'), joka esiintyy myös suden ja hylkeen kiertoilmauksena. Samaan tapaan muuten näyttää muodostetun virolainen luteen nimitys *punasavatimees*. Linnun nimitykset kokonaisuudessaan ovat yksinkertaistumassa, koska niiden tunteminen ei ole enää yhtä välttämätöntä kuin metsästyskulttuurin kaudella. Vähänkin samanlaisia lintuja aletaan kutsua samalla nimellä. Nimikysymyksiin on kiinnitetty Emakeele Seltsin vuosikirjoissa huomiota varhemminkin. ESA I:ssä on tutkielma virolaisista kotieläinten (eris)nimistä ja ESA III:ssa luettelaa vatjalaisia kasvien nimityksiä.

VALDEK PALL käsittelee pitkäkössä kirjoituksessaan entisen Pohjois-Tartunaan vesistöjen nimiä. Hän on löytänyt toistakymmentä erilaista seikkaa, joiden mukaan vesistöt ovat voineet saada nimensä.

Modernia kielitiedettä edustaa TIITREIN VIITSON tutkimus »Vadja keele Luutsa-Liivtšulä murraku fonoloogia», jossa tarkastellaan vatjan kielen fono-

logista systeemiä uusimpien fonologisten periaatteiden mukaan. Hiukan yllättävältä tuntuu Viitson väite, ettei kyseisessä vatjan kielen murteessa ole lainkaan pitkiä vokaaleja jälkitavuuissa. Outo on myös maininta, että sekä ψ että τ -äänteet esiintyvät käskettäessä hevosta pysähtymään (hobusele peatumiseks, s. 151). Suomalaisethevotet pysähtyvät vain *psi* (ptruu!) -käskyllä ja lähtevät maiskausäänteellä (oikeastaan bilabiaalinen π) liikkeelle. Foneemien binääristä järjestystä on valaistu mahdollisimman täydellisin esimerkein, ja foneemiparit on vielä järjestetty erikseen taulukkoon, joka ei kuitenkaan pidä aivan yhtä esimerkkikokoelman kanssa. Foneemien distribuutiota on kuvattu matemaattisilla kaavoilla ja niiden avulla laskettu numeroilla. Meillä Suomessa on kuluneena keväänä tarkasteltu useimpien ims. kielten fonologiaa samantapaisten periaatteiden mukaisesti prof. Postin johtamissa itämerensuomalaisten kielten seminaariharjoituksissa.

EDUARD LEPPIKIN esityksessä »Pealiikmete asendist karjala keele valdai murde lauses» on lauseopin kannalta kiinnostavia näkökohtia. Valdain murretta on käsitelty myös ESA:n numeroissa III, IV, V ja VI. RUDOLF KARELSONIN tutkimuksesta »Pronoomenitüvest se- tulenevad sidesõnad läänemeresoome keeltes» käy ilmi, että useimmat *se*-vartalaiset sidesanat ovat levinneet suhteellisen pienelle alalle, ne tunnetaan vain yhdessä tai kahdessa kielessä. Laajimmalle ovat levinneet sanat *siis* ja suppleetiivinen *niin* (huom. viron *niisiis!*). Vain vepsästä puuttuvat nämä molemmat ja edellinen lisäksi karjalasta. Niitä on pidettävä verraten vanhoina sanoina.

HELLA KEEM käsittelee viron *kahis*-sanaan liittyviä kysymyksiä. Sana on tarkoittanut alun perin joko uhria yleensä tai uhriolutta, jonka juomiseen liittyviä tapoja kirjoittaja on tutkinut. Itämerensuomalaisen kielentutkimuksen alaan kuuluvat vielä HELMI VIRESIN tutkimus vaihtelusta *se* ~ *tse* viron *ne*-adjektiivis-

sa, AGU TAMMEN »Materjale *na*-tunnuse-lise kaudse kõneviisi kohta Rannu mur-rakust», MARI MUSTIN julkaisemat mur-retekstit sekä MARIA ZAITSEVAN esitys vepsän *-sku-* ja *-skõtta (-škõtta)* -verbisuf-fikseista. GUSTAV VILBASTE kirjoittaa Ed. Ahrensin yrityksistä parantaa viron kirkkokieltä. Vuosikirjan loppupuolella on muutamia kirjoituksia, jotka käsittelevät kaukaisempien sukukielten, unka-rin, tšeremissin ja syrjäänin ongelmia. IMRE ZÉKÁNY tuo kirjoituksessaan »Un-gari ü ja ö Taga-Karpaatia moldaavia murdes» esiin valaisevia esimerkkejä kie-len foneettisesta vaikutuksesta naapuri-kieleen.

ESA VII:n loppusivuilla on esitely merkkipäiväänsä äskettäin viettäneitä tai jo manalle menneitä Emakeele Selt-sin ansioituneita jäseniä. Viimeisessä lu-vussa esittelee HEINO AHVEN seuran vuoden 1960 toimintaa. Selonteosta käy ilmi, että Virossakin kiinnitetään jatku-vasti paljon huomiota murremateriaalin keräykseen. Emakeele Selts on saanut mainittuna (40:ntenä) toimintavuonna murreainesta kokoon 1449 sivua (niistä murretekstejä 1215 s.) ja 4232 sanalip-pua (näistä paikannimiä 1323 lippua). Edelleen voi panna merkille, että Ema-keele Seltsillä on vilkkain tieteellisen kir-jallisuuden vaihto Suomen kanssa.

SEPPO SUHONEN